

УДК 39+572(4)«19»(=161.3)

ЧАЛАВЕК У ЕЎРАПЕЙСКОЙ ФАЛЬКЛОРНОЙ РЭЧАІСНАСЦІ XX ст.: АД ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ ДА АНТРАПАЛОГІІ

І. В. ПОЎХ^{1*}

^{1*}Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна, бул. Касманаўтаў, 21, 224016, г. Брэст, Беларусь

Разглядаюцца асноўныя этапы станаўлення і развіцця антрапалагічнага падыходу да фалькларыстыкі і этналогіі ў краінах Еўропы з канца XIX ст. да сучаснасці: ад культурнай антрапалогіі Э. Б. Тайлара да антрапалогіі як комплекснай галіны даследаванняў, што ўвабрала ў сябе этналогію і фалькларыстыку ў канцы XX – пачатку XXI ст. Вылучаюцца асноўныя тэорыі і канцэпцыі, якія ў розныя перыяды складалі агульную аснову для антрапалогіі, фалькларыстыкі і этналогіі: тэорыя эвалюцыі, тэорыя полігенезу, тэорыя рытуалаў, камунікатыўная этнаграфія, канцэпцыя культурнай крэатыўнасці і інш. Прааналізаваны асноўныя функцыі чалавека ў фальклорнай і культурнай прасторы як носьбіта культуры ў складзе грамадскай супольнасці, эвалюцыйнай адзінкі, па мадэлі якой развіваецца культура, стваральніка і рэцыпіента фальклору, носьбіта традыцый і мясцовага ладу, прадстаўніка групы, этнасу і нацыі, да якой належыць, суб'екта дынамічнай сферы даследавання, носьбіта нацыянальнай самасвядомасці, суб'екта камунікацыі і культуратворчай дзейнасці.

Ключавыя словы: фалькларыстыка; культурная антрапалогія; сацыяльная антрапалогія; этналогія; полігенез; культурная крэатыўнасць.

Падзяка. Праца выканана пры падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў у межах задання «Беларуская фалькларыстыка ў сучасным свеце: метадалагічны, праблемна-тэматычны дыяпазон, тэарэтычныя навацыі» (дамова № Г20У-004, нумар дзяржаўнай рэгістрацыі 20201112 ад 26.06.2020).

ЧЕЛОВЕК В ЕВРОПЕЙСКОЙ ФОЛЬКЛОРНОЙ РЕАЛЬНОСТИ XX в.: ОТ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ДО АНТРОПОЛОГИИ

И. В. ПОВХ¹⁾

¹⁾Брестский государственный университет им. А. С. Пушкина,
бул. Космонавтов, 21, 224016, г. Брест, Беларусь

Рассматриваются основные этапы становления и развития антропологического подхода к фольклористике и этнологии в европейских странах с конца XIX в. до настоящего времени: от культурной антропологии Э. Б. Тайлора до антропологии как комплексной сферы исследования, включившей в себя этнологию и фольклористику в конце XX – начале XXI в. Выделены основные теории и понятия, которые в разные периоды составляли общую основу антропологии, фольклористики и этнологии: теория эволюции, теория полигенеза, теория ритуалов, коммуникативная этнография, концепция культурной креативности и др. Проанализированы основные функции человека в фольклорном и культурном пространстве как носителя культуры в контексте сообщества, эволюционной единицы, выступающей моделью развития культуры, создателя и реципиента фольклора, носителя традиций и местного образа жизни, представителя группы, этноса и нации, к которой он принадлежит.

Образец цитирования:

Поўх ІВ. Чалавек у еўрапейскай фальклорнай рэчаіснасці XX ст.: ад фалькларыстыкі да антрапалогіі. *Человек в социокультурном измерении*. 2020;2:21–27.

For citation:

Powkh IV. Man in European folk reality of the 20th century: from folklore studies to anthropology. *Human in the Socio-Cultural Dimension*. 2020;2:21–27. Belarusian.

Автор:

Ирина Васильевна Повх – кандидат филологических наук; доцент кафедры иностранных языков факультета иностранных языков.

Author:

Iryna V. Powkh, PhD (philology); associate professor at the department of foreign languages, faculty of the foreign languages. iryna_powkh@tut.by

субъекта динамической сферы исследования, носителя национального самосознания, субъекта коммуникации и культуротворческой деятельности.

Ключевые слова: фольклористика; культурная антропология; социальная антропология; этнология; полигенез; культурная креативность.

Благодарность. Работа выполнена при поддержке Белорусского республиканского фонда фундаментальных исследований в рамках задания «Белорусская фольклористика в современном мире: методологический, проблемно-тематический диапазон, теоретические новации» (договор № Г20У-004, номер государственной регистрации 20201112 от 26.06.2020).

MAN IN EUROPEAN FOLK REALITY OF THE 20th CENTURY: FROM FOLKLORE STUDIES TO ANTHROPOLOGY

I. V. POWKH^a

^a*Brest State A. S. Pushkin University, 21 Kasmanaŭtaŭ Boulevard, Brest 224016, Belarus*

The article discusses the main formation and development stages of anthropological approach to folklore studies and ethnology in European countries from late 19th century to the present: from E. B. Tylor's cultural anthropology to anthropology as a comprehensive research field, which includes ethnology and folklore studies, in late 20th – early 21st century. The author describes the main theories and concepts that at different times served as the basis for anthropology, folklore studies and ethnology: theory of evolution, theory of polygenesis, theory of «rituals», ethnography of communication, the «cultural creativity» concept etc. The article analyses the main functions performed by Man in folklore/cultural space as a cultural agent within a community, an evolutionary model for culture development, a folklore «supplier» and «borrower», a local tradition and folklife agent, an ethnic/national group member, a dynamic research sphere agent, a supporter of national identity, a communicator and a creator of culture.

Keywords: folklore studies; cultural anthropology; social anthropology; ethnology; polygenesis; cultural creativity.

Acknowledgements. The author wants to express her appreciation and gratitude to the Belarusian Republican Foundation for Fundamental Research for the financial support that made it possible to carry out the research and prepare the article within the «Belarusian folklore studies in the modern world: scope of methods, themes and issues, theoretical innovations» (assignment; contract No. G20U-004, state registration number 20201112 of 26 June 2020).

Уводзіны

Гісторыя станаўлення і развіцця фалькларыстыкі ўключае шэраг разнастайных падыходаў да інтэрпрэтацыі фальклору як культурнай з'явы і прадмета даследавання ў кантэксце мовазнаўства, літаратуразнаўства, рэлігіязнаўства, мастацтвазнаўства, антрапалогіі, культуралогіі і г. д. У сярэдзіне XIX ст. еўрапейскія фалькларыстычныя школы аддавалі перавагу тэорыі «перажыткаў», занатоўвалі і вывучалі звычаі, ідэі і спосабы іх выражэння як «перажыткі» старажытных культурных сістэм, рэшткі якіх захаваліся ў сучаснай культуры. У адзначаны перыяд цікавасць да народных традыцый фарміравалася пад уплывам эвалюцыйнай тэорыі Дарвіна, паслядоўнікі якой сцвярджалі, што, калі ўсе біялагічныя істоты прайшлі доўгі шлях развіцця ад простых да складаных форм, адпаведным чынам магла развівацца і культура [1, с. 1]. «Прымітыўныя» рытуалы і абрады, пераважна «простанародныя», што нібыта ў найменшай ступені адчулі ўплыў тэхнічнага прагрэсу, разглядаліся як элементы папярэдніх этапаў развіцця цывілізацыі, якія склалі аснову сучаснай культуры. Адпаведна канцэпцыі перажыткаў [2], рэшткі фальклорных традыцый захоўваюць у сабе культуру папярэдніх пакаленняў, а вывучэнне жыццёвага ладу «прымітыўных» народаў сучаснасці дапамагае ўявіць уласную нацыю на адпаведнай стадыі развіцця. Адначасова з англійскай эвалюцыйнай школай у еўрапейскіх краінах пачынаюць развівацца іншыя навуковыя кірункі і канцэпцыі, у тым ліку канцэпцыя дыфузіянізму (Германія, Аўстрыя, пазней Брытанія і Нарвегія), французская сацыялагічная школа і інш. Сярод значных падыходаў да трактоўкі фальклору даследчыкі [1, р. 3; 3; 4] таксама вылучаюць: 1) так званую баладную вайну сярэдзіны XIX ст. – палеміку еўрапейскіх (пераважна дацкіх) навукоўцаў пра калектыўнае альбо індывідуальнае аўтарства традыцыйных балад; 2) слынную салярную міфалагічную канцэпцыю М. Мюлера (Германія), згодна з якой галоўнай крыніцай старажытнай міфалогіі выступае Сонца ва ўсіх сваіх феноменальных прая-

вах, а міфы ўтрымліваюць метафізічныя адпаведнасці [5; 6], замацаваныя ў светапоглядзе і мове паміж непасрэдным успрыманням прыроды і аналогіямі, якія выкарыстоўвалі старажытныя індаеўрапейцы ва ўзаемадзеянні з рознымі рэаліямі свету; 3) міфарытуальную канцэпцыю, прыхільнікі якой [7–9] сцвярджалі наяўнасць непарыўнай сувязі паміж міфамі і рытуаламі як вытокамі пазнейшых фальклорных і літаратурных форм і жанраў. Адпаведна гэтай канцэпцыі прататыпамі герояў міфаў і іншых фальклорных твораў таксама выступаюць рытуальныя персанажы, а не рэальныя гістарычныя асобы [1, р. 3], а самі міфы, у сваю чаргу, вынікаюць з рытуалаў, а не з гістарычных падзей [9, р. 103]. Пры тым што ў сярэдзіне мінулага стагоддзя адбыўся антрапалагічны паварот у даследаваннях фальклорнай рэчаіснасці, многія палажэнні, выпрацаваныя ў межах гэтых кірункаў, засталіся запатрабаванымі сучаснымі еўрапейскімі і амерыканскімі фалькларыстамі.

Актуальнасць даследавання абумоўлена цікавасцю сучасных сацыяльна-гуманітарных навук да чалавека як ініцыятара і ўдзельніка сацыякультурных працэсаў, стваральніка і носьбіта сацыякультурных каштоўнасцей, прадстаўніка сваёй нацыі ў кантэксце нацыянальных структур. Значнасць вывучэння фальклору і народнага ладу як маркера нацыянальнай і этнічнай ідэнтычнасці і самасвядомасці, крыніцы і сродку фарміравання асобы кожнага чалавека і, як вынік, нацыянальнага светапогляду і менталітэту падкрэслівалася шматлікімі беларускімі навукоўцамі (А. Мальдзіс, А. Ліс, І. Чарота, І. Чыквін і інш.). Як вядома, на функцыянаванне фальклору актыўна ўплываюць глабальныя культурныя трансфармацыі, таму аналіз асноўных тэндэнцый развіцця сусветнай і, у прыватнасці, еўрапейскай культуры як кантэксту, у межах якога раскрываецца беларуская нацыянальная культура і яе адметнасці, вызначэнне сутнасці, тэндэнцый і асноўных напрамкаў фалькларыстычнага вывучэння культуры ў еўрапейскай навуковай традыцыі дапамагае акрэсліць далейшыя перспектывы развіцця беларускай фалькларыстыкі і іншых сацыяльна-гуманітарных навук (этналогіі, антрапалогіі, культуралогіі), удасканаліць іх аналітычны інструментарый і метадалогію даследавання. У гэтай сувязі асабліваю значнасць набывае асноўная **проблема** даследавання – асэнсаванне разнастайных падыходаў да вызначэння месца чалавека ў сацыякультурнай прасторы і яго функцый як індывіда і прадстаўніка грамадскай супольнасці з пункта гледжання антрапалогіі, этналогіі і фалькларыстыкі. **Праблемнае поле** даследавання таксама ўключае пытанні размежавання адзначаных вышэй дысцыплін як у сінхранічным аспекце (бярэцца пад увагу прыярытэтны прадмет іх вывучэння ў розных еўрапейскіх краінах), так і ў дыяхранічным – на прыкладзе паступовай замены тэрміналогіі і пераходу ад фалькларыстыкі (*Volkskunde*) да еўрапейскай этналогіі і сацыяльнай, культурнай антрапалогіі ў нямецкамоўных і некаторых іншых краінах; вызначэння ролі дзяржаўных арганізацый (інстытуты, таварыствы, музеі, архівы і г. д.) краін Заходняй і Паўночнай Еўропы ў захаванні, распаўсюджванні і вывучэнні нацыянальнай культуры і дзейнасці чалавека як яе носьбіта; аналізу падстаў для сінтэтычнага паяднання фалькларыстыкі, этналогіі і культурнай/сацыяльнай антрапалогіі, што назіраецца ў еўрапейскіх краінах на сучасным этапе. **Мэты і задачы** гэтай працы – у гістарыяграфічным рэчышчы прасачыць асноўныя этапы станаўлення і развіцця антрапалагічнага падыходу ў фалькларыстыцы і этналогіі ў краінах Еўропы з канца XIX ст. да сучаснасці; прааналізаваць эвалюцыю сэнсавага напаўнення тэрмінаў «фалькларыстыка», «этналогія», «антрапалогія»; разгледзець асноўныя тэорыі і канцэпцыі, якія стварылі агульную аснову для адзначаных дысцыплін.

Станаўленне і развіццё антрапалагічнай фалькларыстыкі ў краінах Еўропы ў канцы XIX – першай палове XX ст.

Нягледзячы на значную колькасць і разнастайнасць фалькларыстычных тэорыі і канцэпцый, усе яны тым ці іншым чынам закранаюць ролю, функцыю чалавека як аўтара, носьбіта або персанажа фальклорных тэкстаў і традыцый. Таму невыпадкова ўжо ў другой палове XIX ст. у еўрапейскай (Э. Б. Тайлар (*Edward Burnett Tylor*), Э. Лэнг (*Andrew Lang*) і інш.), а ў пачатку XX ст. у амерыканскай фалькларыстыцы і этналогіі (Ф. Боас (*Francis Boas*), Л. Уайт (*Leslie White*), Дж. Сцюард (*Julian Steward*)) усё большую значнасць набываюць канцэпцыі антрапалагічнай школы [10] з яе ўвагай да чалавека.

У сваёй працы «Прымітыўная культура: даследаванні развіцця міфалогіі, філасофіі, культуры, рэлігіі, мовы, мастацтва і звычаяў», упершыню апублікаванай у 1871 г., англійскі антраполог заснавальнік культурнай антрапалогіі Э. Б. Тайлар сфармуляваў тэарэтычныя прынцыпы віктарыянскай антрапалогіі [11], разглядаючы гісторыю станаўлення і развіцця грамадства ў кантэксце тэорыі эвалюцыі. Даследчык вызначае культуру ў шырокім этнаграфічным сэнсе як «комплексную адзінку, у якую ўваходзяць веды, перакананні, мастацтва, правілы паводзін, закон, звычай і ўсе іншыя ўласцівасці і звычкі, набытыя чалавекам у складзе грамадскай супольнасці»¹ [12, р. 1], падкрэсліваючы тым самым іс-

¹Тут і далей пераклад наш. – І. П.

наванне культуры як неад'емнай часткі грамадскай супольнасці (якая натуральна засвойваецца ўсімі яе ўдзельнікамі) і ўпершыню надаючы культуры статус самастойнага аб'екта даследавання з уласнай сістэмай і метадалогіяй. Эвалюцыйная антрапалогія Тайлара не толькі была асновай брытанскай антрапалогіі да канца XIX ст., але і мела значны ўплыў на станаўленне і развіццё амерыканскай антрапалогіі і заходнееўрапейскіх антрапалагічных школ XX ст., у прыватнасці, на дзейнасць Фальклорнага таварыства Вялікабрытаніі пад кіраўніцтвам Дж. Э. Харысан і Р. Р. Марэта. У XX ст. пасля Першай сусветнай вайны ў Эдынбургу былі створаны Шатландскае таварыства антрапалогіі і фальклору і Шатландскі этналагічны архіў, а ў Белфасце – Ірландскі інстытут фальклору [13]. У сваіх даследаваннях брытанскія навукоўцы прытрымліваліся тэорыі полігенезу, сцвярджаючы, што ідэнтычнасць фальклору розных нацый можа быць абумоўлена адзінствам псіхалагічнага складу людзей, па-за іх прыналежнасцю да той ці іншай групы. Даследчыкі абгрунтоўвалі выкарыстанне тэорыі полігенезу ў антрапалагічнай фалькларыстыцы тым фактам, што ўсё чалавецтва прайшло праз адзіны эвалюцыйны працэс, ад першабытнага стану да ўтварэння цывілізацыі [14, р. 71]. Тэорыя полігенезу адхілялася тымі навукоўцамі, якія разглядалі фальклор як дынамічную культурную з'яву, што прыстасоўваецца да новых сацыякультурных абставін і ствараецца прадстаўнікамі любога класа або грамадскай супольнасці, незалежна ад месца пражывання ці занятку. Еўрапейскія антрапалагі, прыхільнікі тэорыі монагенезу і распаўсюджвання (міграцыі), адным з першых і найбольш вядомых прадстаўнікоў якой стаў нямецкі філолаг Т. Бенфей (*Theodore Benfey*), падзялілі нацыі на стваральнікаў і рэцыпіентаў фальклору, сцвярджаючы, што зараджэнне фальклорных элементаў адбывалася на адной ці некалькіх нешматлікіх тэрыторыях і пасля яны распаўсюджваліся па ўсім свеце [14, р. 72].

У другой палове XIX ст. антрапалагічная фалькларыстычная школа пачынае развівацца ў Іспаніі, адлюстроўваючы цесную ўзаемасувязь паміж антрапалогіяй і фалькларыстыкай як сферамі навуковага даследавання. Аналагічны працэс апісваюць і паўночнаеўрапейскія навукоўцы, акцэнтуючы ўвагу на з'яўленні шматлікіх этнаграфічных музеяў (Капенгаген, Стэкгольм, Осла) як значнай з'явы ў гісторыі станаўлення і развіцця антрапалогіі ў якасці сферы даследавання [15]. У гэты ж перыяд у Балгарыі з'яўляецца тэрмін *narodoznanie*, калькаваны з нямецкага *Volkskunde*, які пазначаў збіранне і вывучэнне «матэрыяльных і маральных праяў народнай духоўнасці» [16] і меў непасрэднае дачыненне да нацыянальнага адраджэння. Слынным французскім даследчыкам А. ван Генеп (*Arnold van Gennep*) распрацоўвае тэорыю рытуалаў, сцвярджаючы іх канцэптуальнае падабенства ў краінах Еўропы і за яе межамі.

У 1930-я гг. у Швецыі і Германіі тэрмін *Volkskunde* (фальклор, фалькларыстыка), уведзены ў сярэдзіне XIX ст., паступова выходзіць з ужытку і замяняецца тэрмінам «еўрапейская этналогія», які супрацьпастаўляецца тэрміну *Völkerkunde* (замежная (нееўрапейская) этналогія (антрапалогія)), які, у сваю чаргу, пасля Другой сусветнай вайны саступае месца сацыяльнай (культурнай) антрапалогіі – у пачатку 1950-х гг. у Нідэрландах, у 1960-я гг. – у Францыі і Швецыі [17; 18]. Менавіта ў Францыі і іншых франкамоўных краінах (у прыватнасці, Бельгіі і Швейцарыі), на думку заходнееўрапейскіх даследчыкаў [17; 19], найдаўжэй захоўвалася традыцыйнае размежаванне этналогіі, сацыяльнай антрапалогіі і фалькларыстыкі, што перашкаджала стварэнню агульнай асновы для іх суіснавання і ўзаемадзеяння на навуковым і інстытуцыянальным узроўнях. Так, яшчэ ў 1946 г. Фальклорнае таварыства Францыі і калоній (*Société de Folklore Français et de Folklore Colonial*) змяніла сваю назву на Французскае этналагічнае таварыства (*Société d'Ethnologie Française*) [17], што перанесла цэнтр увагі з «уласнага» на «іншае» і стала паваротным момантам у развіцці французскай этналогіі як навукі. У 1964 г. было створана Міжнароднае таварыства этналогіі і фальклору (*Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore*).

Варта адзначыць, што большасць заходнееўрапейскіх антрапалагічных школ і традыцый тым ці іншым чынам выступалі сродкам стварэння нацыянальнай ідэнтычнасці і яе ідэалагічнага абгрунтавання, а таксама сведчаннем моцнай культурна-гістарычнай асновы існавання адпаведнай нацыі. Так, фарміраванне фінскай антрапалагічнай і этналагічнай акадэмічнай традыцыі супадае з перыядам барацьбы за незалежнасць з магутнымі суседзямі – Швецыяй і Расіяй. Адмысловы тэарэтычны і эмпірычны ўнёсак у гэту барацьбу зрабілі фінскія этнолагі і фалькларысты сваімі даследаваннямі ў галінах лінгвістыкі і этналінгвістыкі, пісьмовай і вуснай гісторыі, літаратуразнаўства і міфалогіі.

Еўрапейская этналогія, антрапалогія і фалькларыстыка пасля Другой сусветнай вайны

У пасляваенны перыяд сацыякультурная антрапалогія і этналагічныя даследаванні паступова ўвайшлі ва ўніверсітэцкія праграмы ўсіх краін Паўночнай Еўропы. У Даніі асабліва ўвага надавалася вывучэнню традыцый і жыццёвага ладу інуітаў (эскімосаў), распачатаму грэнландска-дацкім палярным даследчыкам і антрапалагам К. Расмусэнам (*Knud Rasmussen*). Шведскія і фінскія антрапалагі займаліся этнаграфічнымі даследаваннямі мясцовай культуры, у той час як у Нарвегіі адчуваўся моцны

ўплыў брытанскай школы сацыяльнай антрапалогіі [15]. Так, ганаровы прафесар Бергенскага ўніверсітэта заснавальнік факультэта сацыяльнай антрапалогіі Ф. Барт (*Fredrik Barth*), аўтар і рэдактар шэрагу этнаграфічных выданняў, у тым ліку зборніка навуковых прац «Этнічныя групы і межы» (1969), разглядае этнічнасць у кантэксце бесперапыннага аспрэчвання меж паміж групамі людзей, прычым такія групы, як сцвярджае даследчык, не могуць быць адасобленымі культурнымі альбо лагічна вылучанымі адзінкамі, прыналежнасць людзей да якіх натуральна абумоўлена. Ф. Барт адыходзіць ад традыцыйнага антрапалагічнага падыходу да культур як да абмежаваных адзінак і да этнічнасці як да першапачатковай узаемасувязі, аддаючы перавагу агульнай прасторы, дзе судакранаюцца і ўзаемадзеючы розныя групы. Такім чынам, у аснову зборніка «Этнічныя групы і межы» пакладзена ўзаемасувязь этнічных ідэнтычнасцей, катэгорыяльных адрозненняў паміж якімі «не залежаць ад адсутнасці мабільнасці, кантактаў і інфармацыі, але выступаюць асновай сацыяльных працэсаў адчужэння і далучэння, калі адасобленыя катэгорыі захоўваюцца, нягледзячы на тое, што чалавек можа належаць да розных катэгорый у розныя перыяды свайго жыцця» [20, р. 9]. Гэты тэзіс пра ўзаемазалежнасць этнічных груп становіцца вызначальным для ўсяго выдання. Даследчык падкрэслівае, што групавыя катэгорыі – так званыя этнічныя маркеры – часцей за ўсё захоўваюцца нават тады, калі асобныя прадстаўнікі выходзяць за іх межы альбо ідэнтыфікуюць сябе з некалькімі групамі. Фарміраванне ўзаемазалежных этнічных ідэнтычнасцей адбываецца пад уплывам атрыбуцый і самаатрыбуцый, а ўзаемадзеянне, што выступае прадметам вывучэння сацыяльнай антрапалогіі, праходзіць на ўзроўні асобы, а не сацыяльнай структуры. Менавіта гэтыя роднасныя працэсы адчужэння і далучэння выступаюць асновай станаўлення і развіцця этнічнай ідэнтычнасці.

У 1960-я гг. аб'ектам даследавання еўрапейскай этналогіі становіцца сучаснае індустрыяльнае грамадства, а асноўнай задачай фалькларыстыкі – этнаграфічнае вывучэнне «штодзённасці і звычайных людзей» [16, р. 126], што вылучае этналогію гэтага перыяду не толькі ў рэчышчы папярэдніх стадый развіцця навукі, але і з сумежнымі дысцыплінамі. У адрозненне ад гісторыкаў і сацыёлагаў этналагі вывучалі штодзённае жыццё людзей у якасным, а не ў колькасным аспекце, у той час як канцэпт штодзённага жыцця падкрэсліваў цікавасць даследчыкаў не да афіцыйных інстытутаў і макраструктур, а да груп, заняткаў і сфер, якія звычайна застаюцца па-за ўвагай.

У славянскай, у прыватнасці, польскай фалькларыстыцы другой паловы XX ст. на першы план выходзяць два асноўныя кірункі: філалагічны падыход да фальклору як да мастацтва слова і антрапалагічны падыход, які ахопліваў невербальныя формы, увасобленыя ў практыцы сялянства як сацыяльнай групы. Цэнтрам антрапалагічнай фалькларыстыкі ў Польшчы выступала так званая апольская школа [21, р. 8] на чале з Д. Сіманіда (Dorota Simonides), ганаровым прафесарам Апольскага ўніверсітэта. Навукоўцы апольскай школы вывучалі фальклор у антрапалагічным кантэксце як своеасаблівы маркер сацыяльнай прыналежнасці, збіралі мясцовыя матэрыялы, цікавіліся праблемамі культуры памежных рэгіёнаў, малымі мясцовымі супольнасцямі, вуснымі і пісьмовымі формамі масавай культуры і фалькларызмам. Вывучэннем фальклору ў кантэксце культурнай антрапалогіі займаліся таксама даследчыкі вроцлаўскай школы [21, р. 9] пад кіраўніцтвам Ч. Хернаса (*Czesław Hernas*).

Паяднанне этналогіі, антрапалогіі і фалькларыстыкі назіраецца таксама і ў Францыі [17]: яны спалучаюцца ў адным універсітэцкім курсе сацыяльнай (культурнай) антрапалогіі і разглядаюцца як дынамічная сфера даследавання, куды ўваходзяць суб'екты даследавання і асяроддзе, дзе яны знаходзяцца і ва ўмовах якога дзейнічаюць. У адзначаным кантэксце агульная структура этналогіі, антрапалогіі і фалькларыстыкі вызначаецца праз узаемадзеянне спецыфічных правіл, асабістых адметнасцяў суб'ектаў даследавання – актыўных носьбітаў адпаведнай культуры, а таксама іх сацыяльнымі, эканамічнымі і культурнымі каштоўнасцямі. Практычным увасабленнем адзінства адзначаных вышэй дысцыплін стала стварэнне ў 2009 г. Французскай асацыяцыі этналогіі і антрапалогіі (*Association Française d'Ethnologie et d'Anthropologie*).

У 1970–80-я гг. у сувязі з прытокам імігрантаў, а пасля і бежанцаў праблема нацыянальнай ідэнтычнасці зноў набывае актуальнасць у Швецыі. Даследчыкі [16] адзначаюць, што нацыянальная самасвядомасць шведаў не мела дачынення да гісторыі альбо палітыкі: станаўленне нацыі адбывалася без войнаў ці значнай класавай барацьбы, праз удасканаленне сучаснага жыцця і аптымістычнае стаўленне да будучыні, праз паспяховы творчы працэс стварэння ўласнай культуры. На ранніх этапах прыняцця імігрантаў шведскія культурныя практыкі «хаваліся» за ідэямі рацыяналізму і патрабаванняў сучаснасці: усё «чужое» ўспрымалася як экзатычнае, а ўласнае – як штодзённасць. Паступова, спачатку ў афіцыйных колах, сярод прафесіяналаў, якія непасрэдна займаліся праблемамі імігрантаў, пашыралася перакананне, што, каб зразумець чужую культуру, трэба найперш зразумець ці хаця б абазначыць уласную. Вынікам стала аднаўленне цікавасці да вывучэння і асэнсавання шведскай нацыянальнай культуры, у тым ліку распрацоўка новых універсітэцкіх курсаў і семінараў па шведскай культуры і міжкультурнай камунікацыі.

Адзначаны этап антрапалагічных і фалькларыстычных даследаванняў характарызуецца дыверсіфікацыяй праблем і метадаў, росквітам сімвалічных і структурных падыходаў да прадмета даследавання, а таксама станаўленнем і развіццём камунікатыўнай этнаграфіі – распрацаванага Д. Хаймсам (*Dell Hymes*) міждысцыплінарнага падыходу да вывучэння мовы і камунікацыі як дзейнасці, што адбываецца ў штодзённых сітуацыях і ўзаемаадносінах, падыходу, які спалучае ў сабе тэорыю і метадалогію антрапалогіі, фалькларыстыкі, лінгвістыкі, рыторыкі і іншых сацыяльна-гуманітарных навук [22, р. 66; 23]. Фалькларыстыка гэтага перыяду запазычвае разнастайныя антрапалагічныя падыходы, у тым ліку камунікатыўную этнаграфію, а антрапалогія, у сваю чаргу, выкарыстоўвае фальклорныя першакрыніцы – міфы, гульні, паданні і павер’і і г. д.

Канцэпцыя культурнай крэатыўнасці і крэалізацыя як аснова антрапалагічнай фалькларыстыкі на мяжы тысячагоддзяў

У канцы XX – першым дзесяцігоддзі XXI ст. антрапалогія разглядаецца як комплексная дысцыпліна, у якую ўваходзяць, апроч іншага, этналогія і этнаграфія, фалькларыстыка і музейнаўства і г. д. [24]. У гэты перыяд цікавасць этнолагаў да штодзённага ладу жыцця спалучаецца ў працах еўрапейскіх даследчыкаў з новай канцэпцыяй культурнай крэатыўнасці (*cultural creativity*) [16, р. 126]. Групы людзей і асяроддзі, што першапачаткова лічыліся пасіўнымі рэцыпіентамі, здольнымі толькі ўзнаўляць дамінантныя культурныя патэрны, пачынаюць разглядацца як актыўныя стваральнікі культуры, якія перапрацоўваюць, удасканалююць і ўзбагачаюць уласную штодзённасць новымі сэнсамі і практыкамі. У кантэксце канцэпту культурнай крэатыўнасці фальклор вывучаецца як форма творчасці і самавыражэння, што існуе ва ўсіх вядомых нам культурах, ствараецца і перадаецца асобамі і групамі асоб праз усе магчымыя аўдыёвізуальныя каналы міжасобовай камунікацыі. Як і раней, вылучаюцца такія яго ўласцівасці, як калектыўнасць і традыцыйнасць, вусны характар і ананімнасць, прычым калектыўны характар фальклору праяўляецца і праз непасрэднае ўзаемадзеянне паміж выканаўцам і аўдыторыяй, і праз аўтарства і прыналежнасць твора групе, а не пэўнай асобе [25].

Адной з найбольш выразных праяў крэатыўнасці ў амерыканскай (у першую чаргу) і еўрапейскай культурах стала крэалізацыя – узнікненне новых культурных адзінак у выніку сутыкнення розных культур, падчас якога ствараюцца новыя формы самавыражэння і выканальніцтва, адбіраюцца асобныя элементы атрыманай у спадчыну ці прынятай культуры, ім надаюцца сэнсы, адрозныя ад уласцівых ім у папярэдніх культурах, пасля чаго яны спалучаюцца, ствараючы варыянты форм, якія пераўзыходзяць папярэднія. Крэалізацыя вызначаецца як пераходны стан культуры ў эпоху трансфармацыі, прыстасавання да новых абставін і сэнсаў. Нягледзячы на тое што тэрмін «крэалізацыя» ўжываецца найчасцей у дачыненні да культур Карыбскага рэгіёна і Лацінскай Амерыкі, адзначаны працэс мае ўніверсальны характар і можа суправаджаць любое ўзаемадзеянне культур [26; 27].

У манаграфіі «Крэалізацыя Еўропы: спадчына і трансфармацыі» іспанскі сацыёлаг Э. Г. Радрыгес (*Encarnación Gutiérrez Rodríguez*) разглядае сутнасць працэсу крэалізацыі і яго адметнасці на прыкладзе французскіх і іспанскіх калоній, афрыканскіх нявольнікаў і інш. Сярод вынікаў крэалізацыі даследчыца называе стварэнне так званай трэцяй прасторы – «натыўнай», альбо карэннай, вернакулярнай прасторы, што вызначаецца спалучэннем элементаў усіх зыходных культур, у выніку чаго ўтвараецца новая структура, у межах якой гэтыя рознаўзроўневыя элементы немагчыма раз’яднаць альбо аднавіць да першапачатковай формы, таму што яны больш не існуюць у чыстым выглядзе, а бесперапынна транслююцца [28]. Брытанскі антраполог Ч. Сцюарт (*Charles Stewart*) у манаграфіі «Крэалізацыя: гісторыя, этнаграфія, тэорыя» разглядае крэалізацыю ў кантэксце глабалізацыйных працэсаў [29] як міждысцыплінарную сферу даследавання, што спалучае ў сабе гісторыю грамадства і культуры, антрапалогію і кампаратывную этнаграфію. Услед за шведскім антрапологам У. Ханерсам (*Ulf Hannerz*) Ч. Сцюарт сцвярджае, што розныя грамадскія супольнасці звяртаюцца да адного і таго ж агульнадасупнага культурнага комплексу, створанага культурнымі кантынуумаў ў розных месцах з дапамогай аналагічных працэсаў і агульных матэрыялаў.

Заклучэнне

Антрапалагічны падыход да еўрапейскай фальклорнай рэчаіснасці прайшоў складаны шлях станаўлення і развіцця на працягу XIX – пачатку XXI ст.: ад культурнай антрапалогіі Э. Б. Тайлара да антрапалогіі як комплекснай галіны даследаванняў, што ўвабрала ў сябе этналогію і фалькларыстыку. Яго аснову ў розныя перыяды складалі тэорыі эвалюцыі, полігенезу, рытуалаў, камунікатыўная этнаграфія, канцэпцыя культурнай крэатыўнасці і інш. Адпаведна, аб’ектам увагі фалькларыстаў стаў чалавек, які выступае носьбітам (прычым актыўным) культуры ў складзе грамадскай супольнасці, эвалюцый-

най адзінкай, па мадэлі якой развіваецца культура, стваральнікам і рэцыпіентам фальклору, актыўным носьбітам традыцый і мясцовага ладу жыцця, прадстаўніком групы, этнасу і нацыі, да якой належыць, суб'ектам дынамічнай сферы даследавання, носьбітам нацыянальнай самасвядомасці, суб'ектам камунікацыі і, нарэшце, суб'ектам культуратворчай (фальклоратворчай) дзейнасці. Праведзенае даследаванне ўяўляе сабой першую спробу сістэматызаванага тэарэтычнага асэнсавання еўрапейскага вопыту вывучэння фалькларыстыкі і этналогіі ў антрапалагічным кантэксце. Вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны для абнаўлення аналітычнага інструментарыю айчынай навукі пра фальклор, інтэграцыі айчынай фалькларыстыкі ў сусветны навуковы і культурны кантэкст, падрыхтоўкі вучэбных і вучэбна-метадычных дапаможнікаў для студэнтаў філалагічных і культуралагічных спецыяльнасцей.

References

1. Toelken B. *The dynamics of folklore*. Boston: Houghton Mifflin; 1979. 456 p.
2. Fraser RG, Pert C. *Sir James Frazer and the literary imagination: essays in affinity and influence*. Berlin: Springer; 1990. 318 p.
3. Simpson J, Roud S. *A dictionary of English folklore*. Oxford: Oxford University Press; 2000. 411 p.
4. Hafstein VT. Voice of the folk: the Danish ballad war (1847–1848). In: *SIEF2019 14th congress; 2019 April 14–17; Santiago de Compostela* [Preprint] [Internet]. 2020 [cited 2020 June 21]. Available from: <https://nomadit.co.uk/conference/sief2019/paper/46595>.
5. Carroll M. Some third thoughts on Max Müller and solar mythology. *European Journal of Sociology*. 1985;26(2):262–290. DOI:10.1017/S0003975600004446.
6. Segal RA. Friedrich Max Müller on religion and myth. *Publications of the English Goethe Society*. 2016;85(2–3):135–144. DOI: 10.1080/09593683.2016.1224513.
7. Segal RA, editor. *The myth and ritual theory: an anthology*. Hoboken: Wiley-Blackwell; 1998. 488 p.
8. Segal RA. The myth and ritual theory: an overview. *The Journal of Jewish Thought and Philosophy*. 1997;6:1–18.
9. Bascom W. The myth-ritual theory. *The Journal of American Folklore*. 1957;70:103–114. DOI: 10.2307/537295.
10. Smith MW. The importance of folklore studies to anthropology. *Folklore*. 1959;70(1):300–312. DOI: 10.1080/0015587X.1959.9717162.
11. Logan PM. On culture: Edward B. Tylor's primitive culture, 1871. In: Felluga DF, editor. *BRANCH: Britain, representation and nineteenth-century history. Extension of Romanticism and Victorianism on the Net* [Internet]. 2020 [cited 2020 June 18]. Available from: https://www.branchcollective.org/?ps_articles=peter-logan-on-culture-edward-b-tylors-primitive-culture-1871.
12. Tylor EB. *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art and custom. Volume 1*. New York: Holt; 1874. 488 p.
13. Vermeulen HF, Roldán AA, editors. *Fieldwork and footnotes: studies in the history of European anthropology*. London: Routledge; 2003. 276 p.
14. Islam M. *Folklore, the pulse of the people: in the context of indic folklore*. Delhi: Concept Publishing Company; 1985. 430 p.
15. Eriksen TH. *Anthropology and the Nordic countries* [Internet]. 2020 [cited 2020 June 13]. Available from: <https://nordics.info/show/artikel/anthropology/>.
16. Nic Craith M, Johler R, Kockel U, editors. *Everyday culture in Europe: approaches and methodologies*. Farnham: Ashgate Publishing; 2012. 200 p.
17. Fournier LS. Bringing together anthropology, ethnology and folklore: from factions to union. *Narodna Umjetnost*. 2016;53(1):43–57. DOI: 10.15176/vol53no102.
18. Jerábek R. Czech studies of folk life from ethnography to European ethnology. *Anthropological Journal on European Cultures*. 1992;1(2):37–51.
19. Barrera-González A, Heintz M, Horolets A, editors. *European Anthropologies*. New York: Berghahn Books; 2017. 296 p.
20. Barth F, editor. *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Boston: Little, Brown; 1969. 153 p.
21. Brzozowska-Krajka A. Polish Folklore Studies at the End of the Twentieth Century. *SEEFA Journal*. 1999;4(1):7–10. DOI: 10.17161/folklorica.v4i1.3683
22. Bronner SJ. Modern anthropological trends and their folkloristic relationships. *Folk Life: Journal of Ethnological Studies*. 1981;19:66–83. DOI: 10.1179/043087781798240192.
23. Noy Ch. Ethnography of communication. In: Matthes J, editor. *The international encyclopedia of communication research methods*. Malden: Wiley-Blackwell & Sons; 2017. p. 11. DOI: 10.1002/9781118901731.iecrm0089.
24. Barth F, Gingrich A, Parkin R, Silverman S. *One discipline, four ways: British, German, French, and American anthropology*. Chicago: University of Chicago Press; 2010. 408 p.
25. Hasan-Rokem G. Jewish folklore and ethnography. In: Goodman M, editor. *The Oxford handbook of Jewish studies*. Oxford: Oxford University Press; 2002. p. 956–974. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199280322.013.0038.
26. Baron R, Cara AC. Introduction: creolization and folklore: cultural creativity in process. *The Journal of American Folklore*. 2003;116:4–8.
27. Cohen R. Creolization and cultural globalization: the soft sounds of fugitive power. *Globalizations*. 2007;3:369–384. DOI: 10.1080/14747730701532492.
28. Rodríguez EG, Tate ShA. *Creolizing Europe: legacies and transformations*. Oxford: Oxford University Press; 2015. 232 p.
29. Stewart Ch. *Creolization: history, ethnography, theory*. Walnut Creek: Left Coast Press; 2007. 268 p.